

اعتماد به پژوهشگران

آداب حمایت از تحقیق

محمد صالح مصلحیان*، علی اصغر مولوی**

این مقاله حاصل تجربه مشترک مولفان به عنوان پژوهشگران دانشگاه کارلستد سوئد، موسسه آمار دهلی نو، دانشگاه تریسته ایتالیا، دانشگاه لیدز انگلستان، مرکز بین‌المللی فیزیک نظری ICTP ایتالیا و موسسه تحقیقات در علوم ریاضی ژاپن است.

دیشب به دیار فرنگ وارد شدم و امروز با اشتیاق به مرکز تحقیقات بین‌المللی (پژوهشگاه) رفتم. درختان سر به فلک کشیده و تنومند، از قدمت این مکان سخن می‌گفتند: بیش از ۵۰ سال سابقه خدمت به پژوهشگران. در ساختمان اصلی به اتاق ثبت نام رفتم. خانی پس از احوال‌پرسی نام کوچکم را پرسید. آن را در رایانه اش وارد کرد و سپس نام خانوادگیم را بر زبان آورد و گفت منتظران بودیم، خوش آمدید! سپس از صفحات گذشته ام اسکن گرفت و از کشوی میز یک کارت شناسایی که قبلاً نامم بر آن چاپ شده بود و کلیدی که شماره اتاق کارم روی آن نقش بسته بود، به همراه پسورد ورود به کامپیوتر را به من داد و گفت که اتاق و کامپیوتر شما آماده است. یادآور شد که با کارت شناسایی که حاوی تراشه الکترونیکی کوچکی است، می‌توان هر موقع شبانه‌روز به ساختمان پژوهشگاه و اتاق کار وارد شد. سپس اطلاعات اعضای خانواده‌ام را وارد و بیمه‌نامه پزشکی رایگان آنها را نیز برای تمام دوره حضور در پژوهشگاه پرینت گرفت و تحویل داد. جعبه پستی‌ام را که در اتاق عمومی (شامل تلویزیون و مبلمان راحتی) بود، نشان داد و گفت که یک کیف حاوی کتابچه راهنمای پژوهشگاه در آن قرار داده شده است. سپس اشاره کرد که در سالن طبقه نخست ساختمان مجاور، یک آژانس مسافرتی، دفتر امور ویزا، یک شعبه بانکی، یک باجه پستی، یک اتاق ارائه خدمات فوریت‌های پزشکی، کافی‌شاپ و نیز رستوران وجود دارد و سرانجام مرا برای انجام امور مالی به اتاق دیگری راهنمایی کرد. به محض ورود به دفتر امور مالی، یکی از دو نفری که آنجا حضور داشتند از من پرسید که چه کاری می‌تواند برایم انجام دهد. گفتم که امروز تازه به پژوهشگاه آمده‌ام. پس از ملاحظه اطلاعاتم در کامپیوتر، کپی بلیت‌های مسافرتی (از خانه تا پژوهشگاه و بالعکس) و سایر اسناد مالی را گرفت و پس از اسکن، آنها را برگرداند (البته یکی از بلیت‌های قطار را گم کرده بودم و صرفاً بر اساس اظهار من هزینه آن را یادداشت و در نظر گرفت). شروع به محاسبه کرد و در پایان با خوشرویی و بدون هیچ چون و چرایی، یک برگه به من داد و مرا با احترام به همکار روبرویش برای گرفتن هزینه معرفی کرد. ایشان هم تمام هزینه محاسبه شده سفر، شامل هزینه‌های ایاب و ذهاب، هزینه صدور ویزا، هزینه خروج از کشور و ... (البته تا سقف مصوب پژوهشگاه) و هزینه مدت اقامت را با لبخند نقداً پرداخت کرد. پرداخت همه هزینه‌ها در روز اول باعث آسودگی خیال پژوهشگر است. حتی پرداخت کامل کل هزینه اقامت چند هفته‌ای در روز اول، نشان اعتماد آنها به پژوهشگرشان است و احترام به آزادی‌های شخصی وی؛ آنها هزینه یک زندگی روزانه خوب را در نظر می‌گیرند ولی کاری به این ندارند که شما چطور آن را مصرف می‌کنید؛ برای ناهار نان خشک فروبرده در آب می‌خورید یا استیک و گیو که گرانترین استیک دنیاست!

به هر حال کل فرایند اداری در پژوهشگاه با نظم و دقت کامل از بدو ورود، حدود ۳۰ دقیقه طول کشید، در حالی‌که در بسیاری از کشورهای توسعه نیافته، انجام همه آنها چندین روز یا هفته طول می‌کشد! حتی به یاد می‌آورم که سالها پیش، یکی از دوستانم پروژه‌ای تحقیقاتی داشت که اجرای آن چهار ماه زمان برد درحالی‌که فرایند اداری تمام آن پنج ماه به طول انجامید! پکر شده بودم، اینجا کجا و آنجا کجا!

پس از بازدید از اتاقم به کتابخانه پژوهشگاه رفتم و در آن چرخه زدم، از تعجب نفسم بند آمده بود. جدیدترین و مهم‌ترین کتاب‌های تخصصی را که فقط عکس جلد آنها را در اینترنت (کتابفروشی آمازون) دیده بودم، یافتم و با خوشحالی چند تا از آنها را همان روز اول به امانت گرفتم. سالن مطالعه این کتابخانه بسیار زیبا و با پنجره‌های رو به باغ گل، شوق مطالعه را در انسان زنده می‌کرد. این کتابخانه ضمن اشتراک به بهترین مجلات بین‌المللی، به پایگاه‌های عظیم علمی نیز متصل بود و مسئول امانات یادآورد شد که اگر مقاله‌ای می‌خواهم کافی است از طریق نرم‌افزار نصب‌شده روی کامپیوتر اتاقم، آن را سفارش دهم تا ظرف یک یا دو روز تهیه شود. همچنین اگر کتابی لازم دارم، باید از همان طریق سفارش دهم تا ظرف یک هفته خریداری شود. گرچه دستگاه‌های کپی رایگان در پژوهشگاه به وفور به چشم می‌خورد ولی بر اساس قوانین حق چاپ، زیراکس و تکثیر کتاب در این پژوهشگاه ممنوع است و فقط می‌توان از چند صفحه معدود یک کتاب کپی گرفت.

در این مرکز پژوهشی همه‌چیز در خدمت محققان است: کامپیوترها و پرینترهای رنگی و معمولی، اینترنت پرسرعت، کتابخانه و دسترسی آنلاین به مجلات علمی، اداره‌های کوچک ولی موثر (جهت کمک برای اخذ ویزا، کمک برای یافتن مسکن، تهیه بلیط مسافرتی و ...)، و مهمانسراهای بسیار خوب که در هر اتاقش، یک تخته سیاه نصب است! تخته و گچ در خیلی از جاهای دیگر هم وجود دارد، حتی در کافه و تراس‌های وسیع پژوهشگاه! وجود مبلمان و میزهای ساده با کاغذ یادداشت و مداد در فضاهای عمومی نیز محیط مناسبی برای بحث‌های علمی ایجاد کرده است. در و دیوار پر است از تصاویر دانشمندان طراز اول جهان، صفحات مجلات علمی و آگهی‌های مختلف همایش‌ها. در زیرزمین، چندین میز پینگ‌پنگ و وسیله ورزشی دیگر وجود دارد. همه اینها ۲۴ ساعت شبانه‌روز و ۷ روز هفته در دسترسند، اما نه مثل بعضی دانشگاه‌های کشورهای توسعه نیافته که نگهبان از شما درخواست می‌کند زودتر به خانه روید تا سیستم‌های تهویه و چراغ‌ها را خاموش کند!

پژوهشگاه با همایش‌ها و تگسخرانی‌های هفتگی اش زنده نگه داشته شده است. سخنرانی‌ها در سالن‌های کوچک و بزرگ با امکانات متنوع نور، صدا و تصویر به موقع شروع می‌شوند و با سؤال و جواب‌های متعدد به پایان می‌رسند. هرچند وقت، افرادی را می‌بینید که در گوشه‌ای در حال بحث هستند و در آخر با کوله‌باری از کارهایی که در راستای تحقیق مشترکشان باید انجام دهند و با امید به پیشرفت در پروژه‌شان، از هم جدا می‌شوند.

چنین مراکزی سالانه چندین هزار پژوهشگر و دانش‌پژوه را از سرتاسر جهان برای استفاده از دوره‌های آموزشی مختلف، کارگاه‌های تخصصی، کنفرانس‌ها و همکاری‌های بین‌المللی پذیرا هستند و بخصوص به حمایت مالی از محققان کشورهای توسعه نیافته همت می‌گذارند و این چنین است که می‌توان افرادی را از ملل، اقوام و ادیان مختلف و به گونه‌ای صلح‌آمیز، به یمن علم و فناوری، گرد هم آورد و دنیایی بدون مرز تعریف نمود.

اما چطور پژوهشگران و دانش‌پژوهان به این مراکز دعوت می‌شوند؟ تمام فعالیت‌ها، همایش‌ها و حمایت‌های مالی پژوهشگاه و شرایط بهره‌مندی از آنها روی وب سایتش موجود است. همه افراد از سرتاسر جهان که مایل به استفاده از آنها هستند، باید تقاضای خود را همراه با رزومه و معرفی‌نامه‌های معتبر به‌طور الکترونیکی ارسال کنند. فرم‌هایی که باید تکمیل شود، بسیار ساده و مختصر است و به دور از کاغذبازی. حتی شرح طرح تحقیقاتی (پروپوزال) در حد چند سطر است. پس از مهلت مقرر، پژوهشگاه با مشورت افراد با صلاحیت و براساس کیفیت فعالیت‌های پژوهشی متقاضیان، از میان خیل عظیم آنها، عده‌ای را در رده‌های مختلف سنی و شغلی و از کشورهای مختلف انتخاب و برای حضور در پژوهشگاه دعوت می‌کند. از بعضی افراد، حمایت مالی جزئی و از بعضی دیگر، حمایت مالی کامل می‌کند. این حمایت‌ها شامل پرداخت کلیه هزینه‌های سفر و نیز هزینه‌های یک زندگی خوب برای پژوهشگر (و نه خانواده او) است.

این حمایت، حتی هزینه‌های هنگفت استفاده از انواع آزمایشگاه‌های مجهز به دستگاه‌های مدرن و مواد آزمایشگاهی گران‌قیمت را نیز در بر می‌گیرد. در کنار همه اینها، محیطی آرام و بدون دغدغه، زمینه بروز اندیشه‌های ناب و ظهور خلاقیت‌های نهفته را در افراد (به‌ویژه پژوهشگران کشورهای در حال توسعه که در کشور خود همواره با دیوانسالاری جانکاه دست به گریبانند) فراهم می‌کند.

نگاه رییس پژوهشگاه و معاونان او به محققان، یک نگاه فرادستی نیست، بلکه آنان را به مثابه یک همکار می‌بینند و به نقطه نظرات متفاوت آنها احترام می‌گذارند چرا که به زعم آنان، نقادی به معنای دشمنی نیست. محققان اگر درخواست یا مشکلی داشته باشند، کافی است تلفنی یا با ایمیل آن مورد را با کارمند مربوطه در میان بگذارند تا در کوتاه‌ترین مدت و بهترین روش، رفع گردد. قوانین ساده و واضح هستند و در جهت منافع محقق انعطاف پذیرند، به این معنی که **همه مدیران و کارشناسان به درک این وظیفه خطیر خود رسیده اند که باید همچون یک یاور به دنبال شناخت و رفع مشکلات پژوهشگران باشند**، نه این که با نگاه عیب جویانه به دنبال یافتن اشکالات و نقاط ضعف باشند و با ایجاد تأخیر سد راه پژوهش و مایه یأس پژوهشگر گردند.

در پژوهشگاه هیچ سیستم حضور و غیابی در کار نیست. اگر حقیقی امروز در پژوهشگاه حاضر نیست، حتماً دلیلی برای این کار داشته است. چیز پنهانی وجود ندارد، همه چیز صادقانه و شفاف است. اگر حقیقی برای کنفرانس یا همکاری علمی، چند روز به شهر یا کشور دیگری سفر می‌کند، بهتر است پژوهشگاه را از موضوع مطلع کند. ضمن آن که در بسیاری از موارد، پژوهشگاه هزینه‌های شرکت محققان را در یک همایش (در مدت حضور آنان در پژوهشگاه) به‌طور کامل پرداخت می‌کند! اساساً فرض بر این است که وقتی شما برگزیده شده‌اید، یکی از بهترین‌ها بوده‌اید و حتماً بهترین شیوه را برای بهره‌برداری از امکانات پژوهشگاه در پیش می‌گیرید. همه از هر سوء ظنی مبرایند مگر آن که خلافش ثابت شود. در نتیجه اصولاً هیچ کنترلی در کار نیست ولی اگر امر خلاف قانون یا تقلبی رخ دهد با آن برخورد شدید می‌شود. یک گزارش مختصر از فعالیت پژوهشی هر محقق در آخرین روزهای حضورش در پژوهشگاه، مسئولان را در ارزیابی سیاست‌های خود و نیز یافتن راه‌های ارائه خدمات بهتر، رفع تنگناها و گسترش فعالیت‌ها یاری می‌رساند.

در ازای همه این امکانات، پژوهشگاه انتظار دارد پژوهش‌های انجام‌شده در این مدت به مقاله‌های علمی آبرومند منتهی شود، ولی اصراری بر این امر ندارد. زیرا معتقد است که بذر اندیشه و خردی که در مدت حضور هر فرد در این پژوهشگاه کاشته می‌شود، ممکن است در مواردی خاص، در مدتی طولانی‌تر از حد انتظار به بار نشیند یا اصلاً ثمری نداشته باشد. در چارچوبی واقع‌گرایانه، این نگرش پژوهشگاه بسیار ارزشمند است و با دیدگاه مراکز پژوهشی در کشورهای توسعه نیافته که اساساً در برخی موارد به پژوهش‌های کاربردی دون پایه توجه دارند و نیز با دیدگاه عامیانه‌ای که پژوهش‌های نظری را امری تجملی می‌انگارد، بسیار متفاوت است. این نگرش جنبه فرهنگی نیز دارد، به این معنی که پژوهشگاه انتظار دارد محققان پس از بازگشت، سنت‌های علمی موفق پژوهشگاه را در کشور خود بومی کرده و به اجرا گذارند. به نظر می‌رسد موسسان چنین پژوهشگاهی معتقد بودند که **روش‌های علمی و فناوری‌های نوین، ضمن تغییر در مؤلفه‌های گوناگون تمدن، می‌توانند به تسهیل، تدقیق، تعدیل و تلطیف فرهنگها نیز کمک مؤثری کنند.** آری،

«اعتماد به پژوهشگر در این نوع مراکز پژوهشی موج می‌زند!»

*** استاد گروه ریاضی دانشگاه فردوسی مشهد**

**** استاد گروه فیزیک دانشگاه حکیم سبزواری**